

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ РЕЦИДИВНИМ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИКІВ

Стаття присвячена процесу ресоціалізації як засобу запобігання рецидивним злочинам у сфері незаконного обігу наркотиків.

Ключові слова: ресоціалізація, рецидив, нормативно-правове забезпечення, злочини у сфері незаконного обігу наркотиків.

На сьогоднішній день у світі існує три основні стратегії соціального контролю за наркоситуацією: репресивна політика, ліберальна політика, рестриктивна або заборонно-обмежувальна політика [2]. В Україні відбувається процес формування державної політики щодо обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. У зв'язку із цим наукове співтовариство обговорює проект Національної стратегії України щодо наркотиків (на період до 2020 року). Серед завдань, які поставлені для досягнення мети стратегії, є розроблення й реалізація програм попередження повернення осіб, які звільняються з місць відбування покарань, до зловживання наркотиками та можливих рецидивів їхньої кримінальної поведінки [6].

Незважаючи на те, яку модель обере для впровадження Україна, безпосереднім об'єктом спрямування запобіжних заходів мають бути чинники, що обумовлюють вчинення рецидивних злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, до яких з-поміж інших відносяться соціальна дезадаптація, наркозалежність, матеріально-побутові труднощі у осіб, які відбули покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Вищенаведене визначає необхідність розвитку та удосконалення програм ресоціалізації засуджених на основі наукових досліджень та результатів практичної діяльності. Від ефективності програм ресоціалізації в більшості випадків залежить те, чи матиме місце рецидив злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Метою статті є розкриття співвідношення між нормативно-правовим забезпеченням та результатами ефективності процесу ресоціалізації осіб, які засуджені за рецидивні злочини у сфері незаконного обігу наркотиків.

Тематиці ресоціалізації присвячені роботи таких вчених: Ю. В. Бауліна, Л. В. Багрій-Шахматова, О. М. Джузи, О. І. Зубкова, Н. М. Пісоцької, О. О. Шкута, Д. В. Ягунова, В. М. Трубнікова, тощо.

Термін ресоціалізація розуміється як повернення особи в суспільство, процес, спрямований на відновлення морального, психічного і фізичного стану особи, її соціальних функцій, приведення індивідуальної, чи колективної поведінки у відповідність із загально визнаними суспільними правилами та юридичними нормами [7, с. 249]. Відповідно до ст. 6 чинного Кримінально-виконавчого кодексу України ресоціалізація – це свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві [4].

Згідно чинного Кримінально-виконавчого кодексу України основними засобами виправлення і ресоціалізації засуджених є встановлений порядок відбування

покарання (режим), суспільно-корисна праця, соціально виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив [4]. Схема ресоціалізації має такі складові: підготовка засуджених до звільнення; надання допомоги звільненим у трудовому та побутовому влаштуванні; організація загального контролю за поведінкою осіб, звільнених з місць позбавлення волі; застосування в разі потреби заходів примусу – встановлення адміністративного нагляду.

Нормативно-правове забезпечення процесу ресоціалізації засуджених за злочини у сфері незаконного обігу наркотиків регулюється Конституцією України, де закріплені права, свободи та обов'язки людини і громадянина, Кримінально-виконавчим кодексом України, законами та підзаконними нормативними актами : Закон України “Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк” від 17 березня 2011 року, № 3160-VI; Закон України “Про Державну кримінально-виконавчу службу України” від 23 червня 2005 року № 2713-IV ; Закон України “Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі” від 1 грудня 1994 року № 264/94-ВР; Закон України “Про освіту” від 23 травня 1991 року № 1060-XII; Указ Президента України Про затвердження Положення про Державну пенітенціарну службу України від 6 квітня 2011 року № 394/2011; Типове положення про центр соціальної адаптації звільнених осіб, затверджене Наказом Міністерства праці та соціальної політики України 14.02.2006 № 31, тощо.

Аналізуючи вказані нормативні акти за критерієм ефективності впливу на такі фактори як соціальна дезадаптація, наркозалежність, матеріально-побутові труднощі у осіб, які відбули покарання у виді позбавлення волі на певний строк за рецидивні злочини у сфері незаконного обігу наркотиків, варто сказати, що в жодному із них не визначений механізм перевірки ефективності роботи, спрямованої на ресоціалізацію особи.

Державна пенітенціарна служба України визначає одним із головних завдань роботи виправлення і ресоціалізацію засуджених зокрема і щодо осіб, засуджених за злочини у сфері незаконного обігу наркотиків. Державна пенітенціарна служба України відповідно до покладених на неї завдань організовує проведення соціально-виховної та психологічної роботи з особами, які відбувають покарання, організовує здійснення медичної практики, санітарно-епідеміологічного нагляду, медичного контролю за станом здоров'я засуджених і осіб, узятих під варту, надання їм медичної допомоги, взаємодіє з органами державної влади, органами місцевого самоврядування та об'єднаннями громадян щодо підготовки засуджених до звільнення з установ виконання покарань, тощо.

Незважаючи на такий всесторонній вплив зазначених державних органів на процес ресоціалізації реальності сьогодення показують, що число рецидивних злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків зростає. У 2011 р. зареєстровано 53239 злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. Із загальної кількості 52,5% злочинів (27976) були вчинені особами, які раніше вчиняли злочини [3]. При вивченні причин рецидивної злочинності Ю. М. Антонян звертає увагу на недоліки діяльності виправних установ. Основними недоліками пенітенціарної роботи, на думку вченого, є відсутність ефективного

диференційованого впливу на окремі категорії злочинців, у зв'язку із чим методика виховної роботи із засудженими наприклад за вбивство майже нічим не відрізняється від роботи, яка проводиться із засудженими за крадіжку чи інші корисливі злочини. Крім того, співробітники виправних установ погано знають психологію конкретних злочинців, недостатньо глибоко вникають в причини вчинених злочинів. Результати роботи психологів та психіатрів, які працюють при виправних установах, майже не використовуються у виправній практиці [1]. Вважаємо, що в такій ситуації в першу чергу необхідно звернути увагу на необхідність приведення законодавства України, яке регулює процес виконання покарання, до загальноєвропейських міжнародних норм. Наприклад, концептуальною вимогою Європейських пенітенціарних правил, які прийняті Комітетом Міністрів Ради Європи 11.01.2006 р., є надання допомоги і сприяння поверненню ув'язнених до суспільства та відхід від позиціонування персоналу пенітенціарних установ як простих охоронців. Європейські пенітенціарні правила розроблені з урахуванням того, що виправлення та ресоціалізація не завжди дають очікуваних результатів. У зв'язку з цим визнається, що головними передумовами успішного виправлення є готовність і добра воля самих засуджених та налагодження зв'язків між установами виконання покарань та вільним суспільством. Цілі виправного впливу на засуджених полягають у тому, щоб зберегти їх здоров'я та гідність та сприяти формуванню у них почуття відповідальності та виробленню навичок, які допоможуть реінтегруватися у суспільство, допоможуть виконати вимоги законності та задовольняти свої життєві потреби власними силами після звільнення.

Статтею 18 Закону України “Про Державну кримінально-виконавчу службу України” передбачені обов'язки посадових і службових осіб органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів застосовувати передбачені законом засоби виправлення і ресоціалізації засуджених, сприяти трудовому та побутовому влаштуванню осіб, звільнених від відбування покарання, та їх соціальної адаптації.

Стаття 6 Закону України “Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк” передбачає, що з метою соціальної адаптації перед звільненням з установи виконання покарань адміністрацією зазначеної установи вживаються заходи з підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, спільно із суб'єктами соціального патронажу, які надають цим особам допомогу щодо трудового і побутового влаштування за обраним ними місцем проживання. В контексті даного закону соціальний патронаж – це допомога звільненим особам шляхом здійснення комплексу правових, економічних, організаційних, психологічних, соціальних та інших заходів, зокрема надання послуг, спрямованих на соціальну адаптацію колишніх в'язнів. Соціальний патронаж здійснюється стосовно звільнених осіб, які звернулися до суб'єктів соціального патронажу протягом шести місяців після звільнення з установ виконання покарань. Із таким підходом неможливо погодитись. Критичний період в житті особи, яка звільнилась із виправної чи виховної колонії, може тривати і більше шести місяців. Кримінологічні дослідження показують, що біля 60% рецидивних злочинів вчиняються особами, які відбули покарання у вигляді позбавлення волі, у перший рік після звільнення [5]. В даному випадку суб'єкти соціального патронажу кидають на

призволяє осіб, які потребують допомоги, після закінчення шестимісячного терміну. В сукупності з іншими факторами такий короткий період здійснення соціального патронажу сприяє росту числа рецидивних злочинів зокрема і у сфері незаконного обігу наркотиків.

Даний закон визначає, що суб'єктами соціального патронажу є : центральні і місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, об'єднання громадян, а також фізичні особи, які здійснюють соціальний патронаж. Центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування здійснюють соціальний патронаж звільнених осіб, зокрема, утворюють спостережні комісії, піклувальні ради при спеціальних виховних установах та здійснюють контроль за діяльністю суб'єктів соціального патронажу, які їм підпорядковані. Загальну координацію соціального патронажу звільнених осіб віком до 35 років включно здійснює центральний орган виконавчої влади у справах сім'ї, молоді та спорту, а після 35 років – центральний орган виконавчої влади у сфері праці та соціальної політики. Суб'єктами соціального патронажу надаються послуги тимчасового притулку в центрах соціальної адаптації або спеціальних будинках-інтернатах, а також соціальні, медичні, юридичні, освітні, реабілітаційні та інші послуги.

Згідно Порядку взаємодії суб'єктів соціального патронажу звільнених осіб, затвердженого Наказом Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства юстиції України виявлення звільнених осіб, які потребують допомоги та побутового влаштування, здійснюється: адміністраціями установ виконання покарань під час проведення підготовки засуджених до звільнення; шляхом їх самостійного звернення після звільнення до суб'єктів соціального патронажу.

Центри соціальної адаптації для звільнених осіб надають соціальні послуги громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, які досягли 35 років, постійно проживають на території України і звернулися до центру протягом шести місяців після звільнення з установ виконання покарань. Центри соціальної адаптації здійснюють соціальний супровід звільнених осіб шляхом визначення індивідуальних потреб звільнених осіб, розроблення індивідуальних програм їх соціальної адаптації та моніторингу і контролю за виконанням індивідуальних програм соціальної адаптації. Типове положення про центр соціальної адаптації звільнених осіб закріплює основну мету таких центрів. Це – реінтеграція та соціальна адаптація клієнтів. Для досягнення зазначеної мети центр створює умови, які сприяють ефективному формуванню особистісних якостей клієнтів, зміцненню та відновленню їх соціально-корисних зв'язків, протидіє можливому негативному впливу на цих осіб, надає клієнтам соціальні послуги, здійснює соціальний патронаж, надає допомогу в оформленні необхідних документів для звернення до територіальних органів Державної міграційної служби з метою подальшої реєстрації місця проживання клієнта та оформлення документів, що посвідчують особу. Такі центри можуть прийняти одночасно від 15 до 30 осіб та від 30 до 60 осіб. Наприклад, Центр соціальної адаптації раніше засуджених осіб УМВС України в Житомирській області одночасно може прийняти лише 16 осіб. Співставляючи цей факт із тим, що лише на території

м. Житомира знаходиться одна виправна колонія та одна установа виконання покарань, можна зробити висновок про неспроможність Центру соціальної адаптації раніше засуджених осіб УМВС України в Житомирській області надати послуги соціального патронажу більшості звільнених осіб, в тому числі і особам, які були засуджені за рецидивні злочини у сфері незаконного обігу наркотиків.

Вважаємо, що соціальний патронаж в межах Закону України “Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк” необхідно здійснювати стосовно всіх осіб, які засуджені за злочини у сфері незаконного обігу наркотиків, надаючи таким особам доступ до медичних та психологічних служб, надаючи можливість самостійно вирішити власні соціально-побутові проблеми та зобов’язати прозвітувати особу про результат її дій. Необхідно відходити від розуміння того, що держава, чи органи внутрішніх справ, чи інші суб’єкти профілактики мають забезпечити особу, яка звільнилась із місць позбавлення волі. Пріоритетним напрямом роботи суб’єктів запобігання рецидивним злочинам у сфері незаконного обігу наркотиків є надання можливості особі, яка відбула покарання, самостійно вирішити соціально-побутові та інші питання, а поняття забезпечення конкретизувати і розуміти як забезпечення доступу до медичного обслуговування.

Розглядаючи іншу групу осіб, які звільнені із місць позбавлення волі, але не звертаються до центрів соціальної адаптації варто зазначити, що на таких осіб в першу чергу впливає мікросередовище, у яке вони повертаюся після відбування покарання. Вплив мікросередовища на продовження злочинної кар’єри є значним, зважаючи на складну економічну ситуацію та зміну моральних цінностей суспільства. У зв’язку із чим особі, яка відбула покарання за злочин у сфері незаконного обігу наркотиків складно заручитись як фінансовою, так і моральною підтримкою. Найчастіше такі особи повертаються на кримінальний шлях у зв’язку із відсутністю постійної роботи, житла та у частині випадків вчиняють злочин щоб отримати наркотичний засіб для власного вживання або кошти на його придбання.

Найпопулярнішим заходом запобігання рецидиву серед осіб, які відбули покарання за неодноразове вчинення злочину у сфері незаконного обігу наркотиків є встановлення щодо них заходів адміністративного нагляду. Система тимчасового примусового спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених з місць позбавлення волі, передбачена Законом України “Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі”. Адміністративний нагляд встановлюється з метою запобігання вчиненню злочинів окремими особами, звільненими з місць позбавлення волі, і здійснення виховного впливу на них. Проте лише виховний вплив не припинить ріст числа рецидивних злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків. Необхідно звертати увагу також на заходи, які дозволять вирішити матеріально-побутові та медичні проблеми осіб, які в подальшому можуть вчинити рецидивні злочини у сфері незаконного обігу наркотиків. Чинне законодавство передбачає, що здійснення заходів щодо соціальної адаптації звільнених осіб покладено на місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. На місцевому рівні ця проблема залишається нерозв’язаною через недостатність коштів, відсутність належних фахівців, досвіду роботи у цій сфері.

Результатом цього є фактична відсутність впливу з боку суб'єктів запобігання рецидивним злочинам на фактори, що їх обумовлюють.

Зважаючи на викладене констатуємо: соціальна дезадаптація осіб, які звільнені із пенітенціарних установ після відбування покарання за рецидивні злочини у сфері незаконного обігу наркотиків, поширеність захворювання на наркоманію, туберкульоз, гепатит, ВІЛ-інфекцію та (або) надзвичайно сильний негативний вплив мікросередовища, у яке повертається особа після звільнення, сприяють росту числа рецидивних злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків. Ці дані примушують задуматись про ефективність існуючих програм ресоціалізації по запобіганню рецидивних злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, про їх структуру та механізм правового регулювання.

Для покращення ефективності процесу ресоціалізації необхідно удосконалити його нормативне забезпечення, оскільки більшість чинних нормативно-правових актів регулюють процес ресоціалізації лише побічно. Є сенс викласти всі аспекти цього процесу в окремому законі або окремій главі Кримінально-виконавчого кодексу України.

Вважаємо, що серед першочергових заходів підвищення ефективності ресоціалізації та соціальної адаптації звільнених осіб, які відбули покарання за злочини, пов'язані із незаконним обігом наркотиків є удосконалення нормативно правового забезпечення цих процесів шляхом: 1) приведення вітчизняного законодавства у відповідність із нормативними документами, які затверджені Організацією Об'єднаних Націй, Радою Європи (Мінімальні стандартні правила ООН поводження із ув'язненими, прийняті на першому Конгресі ООН по попередженню злочинності і поводженню з правопорушниками, який відбувся в Женеві у 1955 р.; Європейські пенітенціарні правила, прийняті Комітетом Міністрів Ради Європи 11.01.2006 р.; Основні принципи поводження з ув'язненими, які містяться в додатку до Резолюції 45 сесії Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1990р.; Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила), які містяться в додатку до Резолюції 45/110 сесії Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1990р.); 2) встановлення мінімального строку, протягом якого здійснюється соціальний патронаж осіб, які були засуджені за рецидивні злочини у сфері незаконного обігу наркотиків, один рік; 3) здійснення соціального патронажу всіх без виключення осіб, які були засуджені за рецидивні злочини у сфері незаконного обігу наркотиків; 4) окреслення механізму перевірки ефективності роботи суб'єктів запобігання рецидивних злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків з подальшим використанням результатів таких перевірок при удосконаленні нормативного забезпечення; 5) забезпечення доступу осіб, які відбули покарання за злочини, пов'язані із незаконним обігом наркотиків, до медичних та психологічних служб.

Ефективне запобігання рецидивних злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків можливо лише при чіткій злагодженій співпраці органів Державної пенітенціарної служби, органів внутрішніх справ, органів державної влади, місцевого самоврядування та громадськості у процесі ресоціалізації цих осіб. При цьому реально досягти поставленої мети суб'єкти зможуть лише за умови належного фінансування, детального та прозорого нормативного регулювання процесу ресоціалізації.

Використані джерела:

1. Антонян Ю. М. Криминология. Избранные лекции. – М. : “Логос”, 2004. – 448 с.
2. Дроздов О. М. Національна стратегія боротьби з наркотиками – невід’ємна складова частина світової політики протидії наркозлочинності // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://narko.gov.ua>.
3. Зріз наркотичної ситуації в Україні 2012 (дані 2011 року) – Київ, 2012 –25 стор. // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.damonitoring.net.ua>
4. Кримінально-виконавчий кодекс України: Чинне законодавство зі змінами та допов. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2007. – 88с. – (Кодекси України).
5. Криминология : учебник / под ред. проф. В. Д. Малкова. – ЗАО Юстицинформ, 2004 г.
6. Проект Національної стратегії України щодо наркотиків (на період до 2020 року) // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://narko.gov.ua>.
7. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : “Укр. енцикл.”, 1998. – Т. 5: регрес-рибак. – С. 249.

Забродская Т. А. Ресоциализация как средство предупреждения рецидивных преступлений в сфере незаконного оборота наркотиков.

Статья посвящена процессу ресоциализации как средства предупреждения рецидивных преступлений в сфере незаконного оборота наркотиков.

Ключевые слова: *Ресоциализация, рецидив, нормативно-правовое обеспечение, преступления в сфере незаконного оборота наркотиков.*

Tetiana Zabrodska. A process of re-socialization as a resource to prevent crimes that is related to turnover of drugs.

The article is devoted to a process of re-socialization as a resource to prevent crimes that is related to turnover of drugs.

Keywords: *re-socialization, recurrence, legislation, crimes that is related to turnover of drugs.*

**Жмур Ю. М.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

**ПІДСТАВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИНУ ПОРУШЕННЯ
НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА ЗА СТ.162 КК УКРАЇНИ**

В статті автор намагається визначити підстави та умови криміналізації діяння “порушення недоторканності житла та визначити ступінь суспільної небезпечності злочину.

Ключові слова: *Суспільна небезпечність, криміналізація діяння, житло.*

Протиправність як ознака злочину прямо пов’язана з криміналізацією суспільно небезпечних діянь та декриміналізацією діянь, що втратили суспільну небезпеку.

Однією з найбільш актуальних проблем сучасності є проблема захисту прав людини. Світове співтовариство, і, зокрема, ті країни світу, що відносяться до високо розвинутих, вважають, що для прогресивного розвитку і процвітання необхідним є додержання і захист прав і свобод людини і громадянина. Правам людини присвячена велика кількість конституційних норм, і Україна не є винятком. Дослідження проблем, пов’язаних із дотриманням та захистом прав людини, є досить важливим, і навряд чи можна знайти більш вагомому і разом з тим складну проблему, аніж права людини.